

KAREL ČAPEK - VÁLKA S MLOKY

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

antiutopický* alegorický* román* (proza, epika)

Literární směr:

poprvé kompletně vydáno r. 1936 (v letech 1935-1936 vydáváno v *Lidových novinách* na pokračování) - závěr autorovy tvorby; česká meziválečná próza*

Slovní zásoba:

převažuje spisovná čeština, objevuje se i hovorová (*brebentil*, *tamhleto*) až nespisovná (*hergot*) čeština s nářečními prvky (hl. v dialozích) a knižními výrazy (*rozšafní* [rozvázní]); odborné fráze a výrazy; obecně velmi bohatý, zajímavý jazyk; odborné (*lebeční index*) výrazy, částečně v latině (*Andrias Scheuchzeri var. nobilis erecta Thuring*); germanismy či přímo německá slova a názvy (*der Nordmolch*, *der Edelmolch*); zastaralé výrazy - přechodníky (*skládaje*), archaismy* (*varietá* [druh]) a další zastaralé tvary (*kurs* [kurz]); FIGURY: anafora* („*Mně je zima. Mně je zima.*“); TROPY: epiteton konstans* (*starý pán*); personifikace* (*hlava koukala*); metonymie* (z *Ostende do Ramsgate* [z města Ostende do města Ramsgate])

Stylistická charakteristika textu:

jasné patrné novinářské prvky (novinové zprávy v podobě výstřížků) nebo dopisy; převládá popis; méně časté jsou dialogy; v textu se autor mnoha různými způsoby věnuje problematice nacismu (alegorie* na jeho rozpínavost)

Vypravěč:

vypravěčem je sám autor - vnější pozorovatel děje (-er forma)

Postavy:

KAPITÁN VAN TOCH: podnikavý a chamtivý kapitán obchodní lodi českého původu; objevuje mloky v Tichomoří; G. H. BONDY: bohatý a ziskuchtivý továrník; přítel Van Tocha z dětství; pomáhá mlokům v rozvoji; CHIEF SALAMANDER: vůdce mloků; PAN POVONDRA: postava paralelního příběhu (oblíbený Čapkův prvek - prostor pro názory obyčejných a jinak nevýznamných lidí); postranně, ale přesto významně ovlivňuje děj

Děj:

kapitán Van Toch objeví na tichomořském ostrově Tana Masa nový inteligentní živočišný druh podobný mlokům → uzavře s nimi obchod - on jim dodá nože na obranu proti žralokům, oni pro něj budou lovit perly → s příběhem se seznamuje i Van Tochův přítel z dětství, továrník G.H. Bondy → ten začne mlokům dodávat i jiné zboží → Van Toch začíná mloky vysazovat i na jiných tichomořských ostrovech → po smrti kapitána Van Tocha se z mloků stane levná pracovní síla → podrobují se také vědeckému výzkumu → postupně se mloci stávají inteligentnějšími, značně se přemnoží a začínají lidem vyhrožovat válkou (chtějí rozšířit své útočiště o pobřežní oblasti) → drobné konflikty přerostou v celosvětovou válku → přestože původně nemohli mloci žít ve sladké vodě, situace se i zde mění → závěrečnou beznadějnost situace dokresluje výjev, kdy se mloci objevují už i ve Vltavě

Kompozice:

předmluva + 3 knihy (1. *Andrias Scheuchzeri*, 2. *Po stupních civilizace*, 3. *Válka s mloky*); dvě paralelní příběhové linie; vyprávění chronologické

Význam sdělení (hlavní myšlenky díla, motivy):

varování před rozpínavostí nacismu; obava ze zničení lidstva; poukázání na lhostejnost společnosti; MOTIVY: invaze, lhostejnost, rozpínavost, válka

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

krach na newyorské burze (1929) → Velká hospodářská krize s celosvět. následky (chudoba, radikalizace společnosti); A. Hitler německým kancléřem (1933); Edvard Beneš čs. prezidentem (1935); Německo obsazuje demilitarizované Porýní (1936)

Kontext dalších druhů umění:

avantgarda - kulturní a uměl. hnutí 1. pol. 20. stol., zahrnující řadu proudů v různých oblastech umění; ARCHITEKTURA: funkcionalismus (vila Tugendhat v Brně), art deco (Hotel Alcron v Praze); HUDBA: v USA např. swing (Glenn Miller)

AUTOR - život autora:

Karel Čapek (1890-1938) – **jeden z nejslavnějších českých spisovatelů, světoznámý dramatik**, prozaik, novinář, překladatel, cestovatel, fotograf, filozof a předchůdce moderního žánru sci-fi; nar. v Malých Svatoňovicích (otec lékař) → gymnázium v Hr. Králově (protirakouský spolek) → Brno a Praha → r. 1915 konec studia na FF UK → studia v Berlíně a Paříži → nemoc → zahajuje lit. tvorbu → nenarukoval do 1. sv. války (přesto ho silně ovlivnila) → od r. 1917 vychovatelem ve šlechtické rodině → novinářem v *Národních listech*, od r. 1921 v *Lidových novinách* → dramaturgem ve Vinohradském divadle a **předsedou PEN klubu*** → svatba s Olgou Scheinpflugovou (1935) → r. 1938 **pocitil velké rozhořčení nad Mnichovskou dohodou** a varuje před válkou vedenou nacisty → **odchází do ústraní (Stará Huť u Dobříše)** → odmítá emigraci → umírá na zápal plic těsně před zatčením gestapem za svá protiválečná díla; ZAJÍMAVOSTI: **založil tzv. pátečníky***; jako první na světě použil slovo *robot* (v díle R.U.R.), které vymyslel jeho bratr Josef; jako přesvědčený demokrat odmítal násilí a podporoval Hrad (TGM); **byl 7x za sebou nominován na Nobelovu cenu za lit.**

Vlivy na dané dílo:

obava z válečného konfliktu; demokratické smýšlení; pacifismus; 1. svět. válka; záliba v katastrofických (apokalyptických) a sci-fi tématech; rozvoj fašismu a nacismu; skutečná fosilie biologického druhu *andrias scheuchzeri*

Další autorova tvorba:

tvořil zejména prózu, divadelní hry (dramata), cestopisy, knížky pro děti, knihy se zahradnickou tematikou, ale i politická díla, filozof. texty, fejetony a překlady (např. G. Apollinaire); PROZA: *Továrna na absolutno* (román o dokonalém zdroji energie; 1922), *Krakatit* (román o zneužití vědy; 1924), *Povídky z jedné a druhé kapsy* (detektivní povídky; 1929), *Hordubal* (novela; 1933), aj.; DRAMA: *Loupežník* (komedie o střetu mladé a staré generace; 1920), *R.U.R.* (proslulá hra s tématem robotů a vzpoury strojů; 1920), *Ze života hmyzu* (zvířecí alegorie* na lidskou společnost vytvořená s br. Josefem; 1921), *Věc Makropulos* (o nesmrtelnosti; 1922), *Bílá nemoc* (upozornění na nebezpečí nacismu a válce. konfliktu; 1937), *Matka* (válečná tematika; 1938), aj.; PRO DĚTI: *Dášeňka čili život stěněte* (s br. Josefem; 1933); CESTOPISY: *Italské listy* (1923), *Anglické listy* (1924), *Výlet do Španěl* (1930), *Obrázky z Holandska* (1932), aj.; ZAHRADA: *Zahradníkův rok* (1929); POLITICKÁ DÍLA: *Hovory s T.G.M.* (1928), aj.

Inspirace daným literárním dílem:

ROZHLAS. ADAPTACE: *Válka s mloky* (1958)

- hrají: Rudolf Hrušínský, František Filipovský, aj.;

OPERA: *Válka s mloky* (2013) - autor: Vladimír Franz

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo bylo úspěšné a dodnes patří nejen mezi autorovy nejvýznamnější knihy, ale řadí se též k největším českým románům

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

varování před ozbrojeným konfliktem a rozpínavostí režimů je nadčasové téma; díky Čapkově typicky bohaté slovní zásobě je dílo dodnes velmi čtivé a zcela moderní

Incident v La Manche

O něco málo později plula belgická dopravní loď Oudenbourg z Ostende do Ramsgate. Když byla uprostřed Calaiské úžiny, pozoroval důstojník konající službu, že se půl míle na jih od obvyklého kursu "něco ve vodě děje": protože nemohl rozeznat, netone-li tam někdo, kázal plout k tomu silně rozčeřenému místu.

Der Nordmolch

Nemnoho let po osazení prvních mločích kolonií v Severním a Baltském moři zjistil německý badatel dr. Hans Thuring, že baltský Mlok vykazuje – patrně vlivem prostředí – některé odlišné tělesné vlastnosti; tak prý je o něco světlejší, kráčí vzpřímeněji a jeho lebeční index svědčí o lebce delší a užší, než je hlava jiných Mloků. Tato varietá dostala jméno der Nordmolch čili der Edelmolch (Andrias Scheuchzeri var. nobilis erecta Thuring).

Pan Povondra to bere na sebe

Bylo тихо nad vodou. Stromy na Střeleckém ostrově už kladly dlouhé, jemné stíny na hladinu Vltavy. Na mostě cinkala tramvaj, po nábreží putovaly chůvy s kočárky a rozšafní, nedělní lidé – "Tati," vydechl mladý Povondra téměř dětsky.

"Co je?"

"Není tamhleto sumec?"

"Kde?"

Z Vltavy právě před Národním divadlem koukala z vody velká černá hlava a postupovala pomalu proti proudu.

"Je to sumec?" opakoval Povondra junior.

Starý pán upustil prut. "Tohle?" vyrazil ze sebe ukazují třesoucím se prstem. "Tohle?"

Černá hlava zmizela pod vodou.

"To nebyl sumec, Frantiku!" povídal starý pán jakýmsi nesvým hlasem.

"Půjdem domů. To je konec."

"Jaký konec?"

"Mlok. Tak už jsou i tady. Půjdem domů," opakoval skládaje nejistýma rukama svůj rybářský prut. "To teda je konec."

"Vy se celý třesete, lekl se Frantík. "Co je vám?"

"Půjdem domů," brebentil starý pán rozčileně a jeho brada se žalostně otřásla. "Mně je zima. Mně je zima. Tohle nám chybělo! Viš, to je konec. Tak oni už jsou tady. Hergot, to je zima! Já bych šel domů."

Prostor a čas

několik různých oblastí (Tichomoří, Atlantský oceán, kanál La Manche, Praha, aj.); neupřesněné období před 2. světovou válkou (tj. cca první třetina 20. stol.)

Základní principy fungování společnosti v dané době:

po r. 1918 rozvoj podniků i živnostníků → po r. 1929 celosvětový hospodářský kolaps → ve 30. letech 20. stol. chudoba, radikalizace společnosti, vzrůstající popularita nacionalistických hnutí a obavy z možného válečného konfliktu

Kontext literárního vývoje:

česká meziválečná próza* - Eduard Bass (*Klapzubova jedenáctka*), Jaroslav Hašek (*Švejk*), Karel Poláček (*Muži v offsidu*) nebo Vladislav Vančura (*Markéta Lazarová*); v zahraničí tzv. ztracená generace - Francis Scott Fitzgerald (*Velký Gatsby*), Ernest Hemingway (*Sbohem armádo*) nebo Erich Maria Remarque (*Tři kamarádi*)

Vlivy na jeho tvorbu:

demokratické smýšlení (podpora Hradu); odpor k násilí (od 1. svět. války); nesouhlas s Mnichovskou dohodou; kritika nacismu; záliba v katastrofických a futurologických tématech; obliba cestování a přírody

román - prozaický epický žánr; delší rozsah a komplikovanější děj než povídka nebo novela; příběh zpravidla obsahuje více postav

antiutopie - opak utopie; myšlenka budoucího stavu společnosti, která se vyvinula nesprávným směrem (např. totalitní režim) - myšleno i jako literární žánr; často se objevuje v literatuře science-fiction; PŘEDSTAVITELÉ: Karel Čapek, George Orwell, Ray Bradbury, Herbert George Wells, aj.

česká meziválečná próza - česká próza mezi 1. a 2. svět. válkou; literaturu zde ovlivnilo mnoho proudů – např. pragmatismus, existencialismus, marxismus nebo fašismus; tvořili např. K. Čapek, Eduard Bass, Jaroslav Hašek, Ivan Olbracht, Karel Poláček nebo Vladislav Vančura, spíše k německé próze bývá řazena pražská tvorba Franze Kafky

pátečníci - skupina prvorepublikových politických a uměleckých osobností, kteří se každý pátek scházeli v Čapkově vile na Vinohradech; ZAKLADATEL: Karel Čapek; ČLENOVÉ: Tomáš Garrigue Masaryk, Jan Masaryk, Josef Čapek, Ferdinand Peroutka, Eduard Bass, Karel Poláček, Edvard Beneš, Vladislav Vančura, aj.

demokratický proud - zpravidla tzv. pragmatisté* shromáždění od 20. let 20. stol. kolem Lidových novin; ČLENOVÉ: bratři Čapkové, Karel Poláček, Eduard Bass, aj.; ZNAKY: propagace humanismu, svobody názorů a objektivitu

alegorie (jínoutaj) - vyprávění fiktivního příběhu, který je přitom zjevně inspirován realitou

pragmatismus - filozof. směr; ZNAK: nejdůležitější je praktický účinek; „Pravdivé je to, co je užitečné.“; VLIV NA: T.G.M. → od něj na K. Čapka, Ferdinanda Peroutku, aj.

PEN klub - celosvět. sdružení autorů a vydavatelů; nejstarší světová lidskoprávní organizace, propagující spolupráci mezi všemi spisovateli; zal. r. 1921 v Londýně; 1. předsedou John Galsworthy; prvními členy např. George Bernard Shaw nebo Herbert George Wells; 1. českým členem r. 1923 Alois Jirásek; 1. českým předsedou K. Čapek

anafora - opakování slov nebo skupin slov na začátku po sobě jdoucích vět

personifikace - připsování lidských vlastností neživým věcem

metonymie - přenos označení na jiný objekt na základě vnitřní podobnosti (čtu Hemingwaye (=knihu od Hemingwaye))

epiteton konstans - básnický přívlastek stálý (konstantní); příklady důraz běžné (zejména) vlastnosti osoby, předmětu nebo jevu (např. *šedivý vlk*, *zelený háj*, *širé pole*)

archaismus - zastaralý jazykový prvek (např. platiti, dýchat, regiment (= pluk), leč (= avšak), narozdíl od historismů mohou označovat i skutečnost (věc), která stále existuje